

KÍSÉRLETEK SVÉD SEGÍTSÉG BIZTOSÍTÁSÁRA II. RÁKÓCZI FERENC SZABADSÁGHARCÁHOZ*

Amikor II. Rákóczi Ferenc 1703 májusában úgy döntött, hogy lengyelországi emigrációjából hazatérve a tiszaháti felkelés élére áll és a Habsburg-ellenes magyarországi mozgalom vezetője lesz, tisztában volt azzal, hogy pusztán a hazai erőkre támaszkodva kevés esélye lehet a sokkal nagyobb hadi potenciállal rendelkező Habsburg Birodalommal szemben. Így kezdettől fogva komoly energiákat szentelt annak, hogy egyrészt sikert érjen el a francia királlyal már korábban is folytatott egyeztetéseken, és a tőle kapott pénzbeli, illetve katonai segílyt hivatalossá tegye egy formális szövetségkötéssel, másrészt hogy rajta kívül is külföldi támogatók minél szélesebb körét sorakoztassa fel a magyar rendi felkelés ügye mellett. Az egyetlen uralkodó, aki végül formális szerződést kötött II. Rákóczi Ferencel, I. (Nagy) Péter orosz cár csak a szabadságharc középső szakaszában jelent meg a vezérlő fejedelem diplomáciájában, és ugyanígy csak 1706-ban történtek az első komoly kísérletek arra, hogy az Erdélyi Fejedelemség hagyományainak felelevenítésével Rákóczi az Oszmán Birodalmat is bevonja háborújába. A szabadságharc kezdetén XIV. Lajoson és szövetségésén, Miksa Emánuel bajor választófejedelemmel kívül II. Rákóczi Ferenc diplomáciájának legfőbb célpontja XII. Károly svéd király volt. Az éppen ezekben az években egyik katonai sikert a másikkra halmozó fiatal uralkodót 1704-ben, majd 1705-ben is felkeresték magyar követek, hogy segítségét kérjék a Habsburg-ellenes mozgalomhoz, és a svéd királlyal fenntartott jó viszony a továbbiakban is Rákóczi diplomáciájának egyik visszatérő törekvése volt.¹

Mindez annál különösebb, mivel a svéd király külpolitikáját ezekben az években az 1700-ban ellene kötött dán–szász(lengyel)–orosz szövetséggel szembeni küzdelem határozta meg.² A nagy északi háború néven ismert konfliktussorozatba azonban (legalábbis hivatalosan) sem I. Lipót, sem utódja, I. József császár és magyar király nem vonódott be, így az már az események vázlatos kronológiájának áttekintéséből is kitűnik, hogy a XVIII. század első évtizedében XII. Károlynak és II. Rákóczi Ferencnek egyáltalán nem

* A tanulmány a 2011. október 27–28-án megrendezett Moszkvai Rákóczi Napok alkalmával elhangzott előadás bővített és szerkesztett változata, az OTKA NK 81 984. számú kutatási programjának támogatásával készült.

¹ A legfrissebb áttekintések a Rákóczi-szabadságharc külpolitikájáról: *Czigány István*: A Rákóczi-szabadságharc és a közép- és kelet-európai hadihelyzet 1703–1711. *Hadtörténelmi Közlemények*, 124. (2011) 1013–1031. o.; *Kalmár János*: A Rákóczi-szabadságharc és Európa. Közjogi helyzet és külpolitikai törekvések. In: *Előadások a Rákóczi-szabadságharc történetéből. A Magyar Történelmi Társulat gyöngyösi konferenciája*. Szerk. *Katona Csaba*. Budapest, 2004. 7–16. o.; *Köpeczi Béla*: II. Rákóczi Ferenc külpolitikája. Budapest, 2002. Az egyes diplomáciai irányokról szóló irodalom részletes bibliográfiája: *Vatai Gábor*: A diplomácia útjai a Rákóczi-szabadságharcban. In: *Szemelvények ötszáz év magyar történelméből. A III. modern kori magyar történelmi PhD konferencia tanulmányai*. Szerk. *Antos Balázs – Tamás Agnes*. Szeged, 2011. 91–104. o. Részletes tanulmány II. Rákóczi Ferenc és XII. Károly kapcsolatáról meglehetősen régen készült: *Péterffy Lajos*: XII. Károly svéd király magyar összeköttetései. Arad, 1907.; *Wagner Aurél*: A diplomáciai viszony XII. Károly és II. Rákóczi Ferenc közt a poltvai csatáig. Budapest, 1928. Ezekon kívül lásd még *Gustaf Jonasson* rövid áttekintését: XII. Károly svéd király és Rákóczi. In: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. Szerk. *Benda Kálmán*. Budapest, 1980. 61–64. o.

² XII. Károly külpolitikájának legjobb feldolgozása, amely nagyon alapos kutatással tesz kísérletet a király számos korábbi történész által érthetetlennek minősített lépéseinek magyarázatára is: *Ragnhild M. Hatton*: Charles XII of Sweden. London, 1968. A korábbi irodalomból kiemelkedik még alaposágával *Otto Haintz*: König Karl XII. von Schweden. Bd. I–III. Berlin, 1958. Az újabban megjelent feldolgozások inkább ismeretterjesztő jellegűek, lásd például: *Jan Lindegren*: Karl XII. In: *Anders Florén – Stellan Dahlgren – Jan Lindegren*: Kungar och krigare. Tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII. Stockholm, 1992. 149–225. o.; *Bengt Liljegren*: Karl XII. En biografi. Lund, 1999.

volt közös ellensége. Tanulmányomban arra keresem a választ, milyen érvekkel próbálta mégis meggyőzni a magyarországi felkelés diplomáciai kara a svéd királyt arról, hogy érdekében állna Habsburg-ellenes háborújuk támogatása. Ennek kapcsán először áttekintem azokat a reálpolitikai helyzetelemzéseket, amelyekkel a különböző követségek a magyar felkelők megsegítése mellett érveltek; majd megvizsgálom Rákóczi diplomáciájának kísérletét arra, hogy a támogatás elnyeréséhez az erdélyi–svéd együttműködés hagyományaiiban pozitív jogi alapot találjon; végül azt elemzem, milyen szerepet játszott a tárgyalások során az említett hagyományokban nagy jelentőséget kapó felekezeti elem.

Közös érdekek?

II. Rákóczi Ferenc titkára, Ráday Pál először 1704 februárjának elején indult útnak a magyar felkelők miskolci táborából, hogy felkeresse XII. Károlyt. Miután Lembergben, majd Varsóban több lengyel főúrral is egyeztetett, észak felé továbbhaladva, a svéd uralkodót végül az erlandi Heilsbergben (ma Lidzbark Warmiński) lévő főhadiszállásán találta meg március végén. Jó ideig azonban a királytól nem kapott audienciát, csak kancellárjával, Carl Piperrel találkozhatott, és neki adhatta át a követség céljait összefoglaló memorandumot. XII. Károly csak április közepén fogadta, és miután a király Rákóczinak küldött válaszevelét is kézhez kapta, a követ a Porosz Királyság irányába folytatta útját, mivel megbízása értelmében még I. Frigyes királyt is fel kellett keresnie.³

A követség előkészítéséről nem rendelkezünk információkkal, és Rákóczi instrukciójából sem teljesen egyértelmű, mit is kellett volna Rádaynak elérnie a svéd királlyal folytatott tárgyalásai során.⁴ Katonai segítségnyújtásról nem esett szó, sőt, az instrukció kifejezetten hangsúlyozta, hogy az időpont már csak azért is nagyon kedvező lenne XII. Károlynak egy szerződés megkötésére, mert a magyar szabadságharcnak sem katonai, sem pénzügyi segítségre nem volt szüksége. Aligha tévedünk, ha ezt a király megnyugtatótására tett diplomáciai kísérletnek minősítjük. Noha 1703-ban a magyarországi felkelés tényleg kevés számottevő ellenállással találkozott, ez elsősorban annak volt köszönhető, hogy a Habsburg seregek túlnyomó része a nyugati fronton, a francia és bajor hadak ellen került bevetésre. Rákóczi tisztában volt azzal, hogy a spanyol örökösödési háború hadi helyzetének változásával neki is több anyagi és katonai forrásra lehet majd szüksége, így folyamatosan napirenden tartotta a francia segítség kérését.⁵ Úgy tűnik azonban, hogy úgy látta: a svéd királytól ilyen jellegű segítség szerzésére nincs esély, így inkább diplomáciai jellegű kéréseknek adott hangot. Az instrukció egyik pontja szerint Rádaynak fel kellett vetnie, nem lehetne-e befoglalni a magyar rendeket is a svéd–porosz szövetségbe, míg egy másik ponton a jövőben kötendő magyar–lengyel szövetséghez kérte XII. Károly támogatását. Végül azt kívánta, hogy amennyiben XIV. Lajos a háborúját lezáró *universalis* békébe befoglalja Rákóczit, a svéd király is garantálja majd védelmét a Habsburgokkal szemben.⁶

Nem tudjuk, mennyire volt tisztában II. Rákóczi Ferenc azzal, hogy az 1703. július 30-án kötött svéd–porosz szerződés a korszak meglehetősen gyors tempóban változó ka-

³ A követség útvonaláról és tevékenységéről lásd részletesen: *Benda Kálmán: Le projet d'alliance hongro-suédo-prussienne de 1704.* In: *Etudes historiques publiées par la Commission Nationale des Historiens Hongrois.* I. Budapest, 1960. 669–693. o.

⁴ Az instrukció kiadása: Ráday Pál iratai 1703–1706. S. a. r. *Benda Kálmán – Esze Tamás – Maksay Ferenc – Pap László.* Budapest, 1955. (A továbbiakban: RPI I.) 119–126. o.

⁵ A szabadságharc első évének katonai eseményeit összefoglalja: *Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc.* Budapest, 2004. 3. 155–185. o. A francia szövetséggel kapcsolatos tárgyalásokra: *Köpeczi Béla: A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország.* Budapest, 1966. 45–75. o.

⁶ Lásd az instrukció [II.]6., [III.]2., illetve [III.]1. pontjait: RPI I. 123., illetve 125. o.

tonai és diplomáciai fejleményeinek egy viszonylag kis jelentőségű epizódját jelentette. Kortársai mindenesetre a szerződés megkötésének hírére – amíg annak tartalmáról pontos tájékoztatást nem kaptak – azon kísérletek megisméltődését vizionálták, amelyek az 1650-es években a Lengyel–Litván Unió felosztását célozták.⁷ Ezen XII. Károly előző három évi tevékenységét látva tulajdonképpen nem is lehet csodálkozni: a fiatal svéd király egész Európát elképesztette azzal, ahogy az 1700-ban ellene támadó koalícióval szemben egyik katonai sikerét a másikra halmozta. IV. Frigyes dán királyt már augusztusban gyors békekötésre kényszerítette azzal, hogy a holland és az angol flotta támogatásával partra szállt Sjællandon, és szárazföldi támadással fenyegette ellenfele fővárosát.⁸ November végén nagy vereséget mért Nagy Péter cár Narvát ostromló csapataira, majd dél felé fordulva, 1701 júliusában a Dvina folyón való átkelés során jelentős győzelmet aratott II. (Erős) Ágost lengyel király és szász választófejedelem csapatai felett is.

Noha Ágost az előző évben kizárólag szász csapatokkal – tehát választófejedelmi minőségében – támadta meg Svéd-Livóniát, egy éven belül a Rzeczpospolita is bevonódott a konfliktusba. XII. Károly ugyanis elutasította ellenfele békeajánlatát, és egyes lengyel és litván nemesi körök biztatására hallgatva kinyilvánította: a konfliktus lezárására csak akkor van lehetőség, ha Ágostot eltávolítják a lengyel trónról. A Lengyel–Litván Unió rendjeinek bevonása azonban azt jelentette, hogy hosszú és számos szereplőt megmozgató politikai játszma vette kezdetét, amelyben a svéd király katonai sikerei ellenére csak korlátozott politikai eredményeket tudott felmutatni. Bevonult Varsóba, kétszer megverte Ágost immáron lengyel kontingenseket is tartalmazó seregeit Pułtusk, majd Kliszów mellett, utóbb bevette Thornt is. Nem sokkal Ráday útnak indulása után, 1704. február 16-án pedig a Varsóban ülésező szejm kimondta Ágost trónfosztását. A svéd király azonban csupán a lengyel–litván nemesség egy részét tudta maga mellé állítani, Ágost pedig nem volt hajlandó lemondani, és megerősítette Péter cárral kötött szövetségét, aki mindenképpen újrazekzdte előrenyomulását Livóniában, egymás után foglalva el az ottani svéd erősségeket.⁹

Bár a spanyol örökösödési háborúban érdekelt mindkét fél megkereste XII. Károlyt – a tradicionálisan a svédek szövetségeseinek számító XIV. Lajos csakúgy, mint ellenfelei, a tengeri hatalmak –, nem csodálkozhatunk, ha a fiatal uralkodó mindent megtett, hogy ne kötelezze el magát egy újabb fegyveres konfliktusban.¹⁰ Ennek a törekvésnek esett ál-

⁷ A dokumentum valójában I. Frigyes porosz királyi címének elismeréséért cserébe politikai együttműködést ígért a Reichstag alkalmával és katonai semlegességet a Rzeczpospolita ügyeiben. Lásd: *Erich Hassinger*: Brandenburg-Preußen, Schweden und Rußland 1700–1713. München, 1953. 87–102. o.

⁸ A travendali békét 1700. augusztus 18-án aláírták a svéd és a dán király képviselői. Az angol és a holland támogatásra XII. Károly azért számíthatott, mert IV. Frigyes Holstein-Gottorp megtámadásával megszegte az 1689-es altonai szerződést, amelynek ezek a hatalmak voltak a garantálói. Lásd: *Haintz, O.*: Karl XII. i. m. I. k. 29–34. o.; *Hatton, R. M.*: Charles XII. i. m. 125–139. o.

⁹ *Haintz, O.*: Karl XII. i. m. I. k. 35–93. o.; *Hatton, R. M.*: Charles XII. i. m. 165–197. o.; *Robert I. Frost*: The Northern Wars 1558–1721. Harlow, 2000. 229–230., 263–276. o. XII. Károly Lengyelországgal kapcsolatos döntéseiről és tanácsadóinak ellenvéleményéről: *Gustaf Jonasson*: Karl XII och hans rådgivare. Den utrikespolitiska maktkampen i Sverige 1697–1702. Stockholm, 1960. 168–260. o.; *Uő*: Karl XII:s polska politik, 1702–1703. Stockholm, 1968. A lengyelországi válság magyar vonatkozásaira is kitér *Jacek Staszewski*: A magyarországi függetlenségi harc és Lengyelország. In: *Rákóczi-tanulmányok*. Szerk. *Köpeczi Béla – Hopp Lajos – R. Várkonyi Agnes*. Budapest, 1980. 229–245. o.; *Gebei Sándor*: II. Ágost lengyel király és a magyar ügy, 1701–1703. *Hadtörténelmi Közlemények* 116. (2003) 776–797. o.; *Uő*: II. Rákóczi Ferenc és lengyelországi támogatói (1701–1703). In: *A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa*. Szerk. *Tamás Edit*. Sárospatak, 2003. 2. k. 97–116. o.

¹⁰ A különböző hatalmak ajánlatairól lásd: *Herman Brulin*: Sverige och Frankrike under nordiska kriget och spanska successionskrisen åren 1700–1701. Uppsala, 1905. 160–162., 202–220. o.; *Jonasson, G.*: Karl XII och hans rådgivare i. m. 200–228. o. – Nem véletlen, hogy a francia diplomácia is támogatta II. Rákóczi Ferenc kapcsolatfelvételét XII. Károlyval, lásd... *Wagner A.*: A diplomáciai viszony i. m. 22–25. o.; *Köpeczi B.*: A Rákóczi-szabadságharc i. m. 51. o.

dozatául Ráday követsége is, igazából már megérkezése előtt. Carl Piper svéd kancellár ugyanis részletesen beszámolt II. Rákóczi Ferenc titkárának arról, hogy a császári követ kérésére uralkodója nemrégén nyilvánította ki: nem ad támogatást a Lipót ellen lázadóknak.¹¹ Így aztán Ráday a XII. Károly számára összeállított beadványban a svéd–porosz szövetségbe való befoglalást már meg sem említette, csak a lengyel szövetség, illetve a békeszerződések garantálásával kapcsolatos diplomáciai támogatás lehetőségét vetette fel. Okafogyottá vált az is, hogy a tradíciókra, illetve a protestantizmusra vonatkozó elvi jellegű motivációkon kívül – amelyekre a későbbiekben térek ki – a magyar követ aktuálpolitikai érveléssel is előálljon azon kívül, hogy megpendítette: a lengyelekkel kötendő szövetség révén XII. Károly Magyarországról is támogatást nyerhetne, ha szüksége van rá.

Az európai egyensúly helyreállításáról szóló megjegyzésen kívül – amelynek meggyőző ereje vajmi kevés lehetett – Ráday memoranduma egyetlen konkrétumot említett: amennyiben az oszmánok Bécs biztatására megtámadnák Rákóczit, a fejedelem kéri XII. Károly segítségét. Az instrukció elkészülésének idején a szabadságharc vezetői valóban hittek ennek a meglehetősen valószínűtlen hadmozdulatnak a lehetőségében, és mivel a „kereszténység ellenségével” szembeni ellenállás a korabeli európai nemzetközi rendszer egyik legkönnyebben alkalmazható legitimitációs stratégiája volt, talán ebben látták egy svéd–magyar együttműködés egyetlen esélyét.¹² A követségre adott, általánosságokban mozgó svéd válaszból talán erre a pontra vonatkozatható egyetlen megjegyzés, miszerint XII. Károly semmi olyan lépést nem akar elmulasztani, amely a keresztény világ javát szolgálná. A levél amúgy is kétséges diplomáciai jelentőségét azonban még tovább rontotta, hogy nem a király írta alá, hanem kancellárja. II. Rákóczi Ferenc és a magyar rendek tehát nem kapták meg az uralkodói tárgyalópartner rangját, amelynek gesztusérteke lehetett volna mozgalmuk legitimitása számára.¹³

Többek között ezért is volt fontos fejlemény, hogy 1704. július 8-án az erdélyi rendek gyűlése az addig csak a német-római birodalmi hercegi címét használó II. Rákóczi Ferencet országuk fejedelmévé választották – ezt a tényt az újdonsült fejedelem diplomáciai kara aztán sietett is XII. Károly tudomására hozni.¹⁴ Az 1705 késő tavaszán elindított újabb követség már erre való hivatkozással is elvárhatta, hogy a svéd király részéről komolyabb bánásmódban részesüljön.

Az egy évvel korábbi kísérlethez képest a fejedelmi diplomácia irányítói az új követség által vitt javaslatot sokkal alaposabban kidolgozták. Az ismét útra kelő Ráday Pál feladata ezúttal már egy lengyel–magyar szövetség konkrét vonalainak felvázolása volt, a reménybeli svéd támogatás megszerzésével együtt. II. Rákóczi Ferenc elképzelései szerint szövetségeseivel Sziléziába betörve békére kényszeríthették volna a császárt,

¹¹ *Jöran Andersson Nordberg*: *Leben Carl des Zwölften Königs in Schweden*. [Übers. von Johann Heinrich Heubell]. Bd. I. Hamburg, 1745. 490. o. Lásd még: *Benda K.*: *Le projet i. m.* 685–686. o.

¹² Ráday XII. Károlynak írott követi előterjesztésének (Heilsberg, 1704. eleje) kiadása: RPI I. 135–140. o. A török fenyegetés komolyan vételéről lásd: II. Rákóczi Ferenc titkos instrukcióját követinek (Miskolc, 1704. január vége) uo. 129. o. Mind az instrukció, mind a beadott memorandum külön kiemelte, hogy a szabadságharc vezetői nem akarnak az Oszmán Birodalom segítségéért folyamodni. Ez már ebben az időszakban is csak korlátozottan volt igaz, arról már folytak az egyeztetések, hogy Thököly Imre oszmán segítséggel ülhesen vissza az erdélyi trónra. Lásd: *Benda Kálmán*: *II. Rákóczi Ferenc török politikájának első évei 1702–1705. Történelmi Szemle*, 5. (1962) 189–207. o.; *Papp Sándor*: *A Rákóczi-szabadságharc török diplomáciája. Századok*, 138. (2004) 793–821. o., itt 795–798. o.; *Vatai Gábor*: *Ut az irrealitásba (Rákóczi török diplomáciája a szabadságharc idején). Keletkutatás*, 2011. ősz, 91–108. o., itt 92–94. o.

¹³ Lásd Carl Piper levelét II. Rákóczi Ferencnek (Heilsberg, 1704. április 5/15.) RPI I. 142. o. A kora újkor bevett legitimitációs formáiról lásd: *Konrad Repgen*: *Kriegslegitimationen in Alteuropa. Entwurf einer historischen Typologie. Historische Zeitschrift*, 241. (1985) 27–49. o.

¹⁴ II. Rákóczi Ferenc levele XII. Károlynak. Gyöngyös, 1704. augusztus 28. Kivonata kiadva: uo. 166. o.

majd miután a szász választó megtörésével az európai fronton már béke honolt, közösen indulhattak volna Nagy Péter megfékezésére és az időközben elveszített svéd birtokok visszaszerzésére. A hosszabb távú stratégiai elképzelések ismertetésén kívül Rákóczi követének azt is fel kellett vetnie, hogy egyes kontingenseket máris kicserélhetnének a seregek között: magyar könnyűlovas egységeket ajánlva a fejedelem szívesen látott volna svéd nehézlóvaságot saját hadai soraiban.¹⁵ Az előző évben tett magabiztos kijelentés, amely szerint a szabadságharcnak sem katonára, sem pénzre nincs szüksége, így ezúttal elmaradt, és noha Ráday XII. Károlynak írott beadványában ötven vár elfoglalásával dicsekedett, világos, hogy a nagyszombati csatában elszenvedett vereség és a Dunántúl nagy részének elvesztése nem maradt nyom nélkül a fejedelmi külpolitikában.¹⁶

II. Rákóczi Ferenc és tanácsadói ezúttal nemcsak javaslataikat, de a köréjük épített politikai jellegű érvelést is alaposan kidolgozták. Vitán felül álló közös ellenséget ugyan még mindig nem sikerült találni, de mind a Rádaynak adott instrukciók, mind a követ által végül beadott előterjesztés utalásokat tett arra, hogy I. Lipót – illetőleg az őt időközben a trónon felváltó I. József – szemmel láthatólag az orosz cárt támogatja.¹⁷ Ugyanakkor a Szilézia megtámadását szorgalmazó terv megoldást nyújtott volna XII. Károly egyik fontos dilemmájára is. A svéd királynak ugyanis az Ágost lemondását kimondó szejm után 1704 júliusában sikerült egy újabb lengyel országgyűléssel új királyt választatnia Stanisław Leszczyński személyében. Az év számos kisebb győzelmen kívül néhány vereséget is hozott – Varsót például Ágost csapatai az ősz folyamán elfoglalták –, és az evidens volt minden szemlélő számára, hogy I. Szaniszló uralmának legitimitása egészen addig bizonytalan marad, amíg Ágostot személyesen nem sikerül rábírnai a lengyel trónról való lemondásra.¹⁸

Az ügyben érdekelt hatalmak világosan látták, hogy Ágost lemondásra kényszerítésének legkézenfekvőbb módja nem a hatalmas területű és katonailag nehezen ellenőrizhető Lengyel–Litván Unión belül keresendő, hanem a választófejedelem által örökjogon birtokolt Szászország megtámadásában. Csakhogy a Rzeczpospolitának nem volt közös határa Szászországgal, így a svéd seregeknek vagy Brandenburgon – amelynek uralkodójával XII. Károly nem sokkal korábban kötött újabb semlegességi szerződést –, vagy a császár területein kellett áthaladniuk. Ezért aztán amikor XII. Károly 1704–1705 telén a sziléziai határ melletti Rawiczba helyezte főhadiszállását, hogy megakadályozza újabb szász csapatoknak a Rzeczpospolita területére jövetelét, ez a lépése némi aggodalmat keltett a bécsi udvari körökben, ahogy feltehetőleg II. Rákóczi Ferencet is ez motiválta a követség küldésére.¹⁹

Azt, hogy a fejedelem koncepciója ezúttal mennyire kidolgozott volt, az is mutatja, hogy Ráday számára az instrukció még a legszélesebb elméleti szinten is biztosított érvanyagot. Kifejtette, hogy amennyiben XII. Károlynak az európai egyensúly megőrzése

¹⁵ Lásd a II. Rákóczi Ferenc nevében Ráday Pálnak kiállított instrukciót XII. Károlyhoz, illetve Leszczyński Szaniszlóhoz. Eger, 1705. április 30., illetve május 1. In: RPI I. 251–258., illetve 258–262. o. A Ráday által végül 1705 júniusának elején XII. Károlynak beadott előterjesztést lásd uo. 277–280. o.

¹⁶ Az 1704-es éve hadieseményeiről lásd: *Köpeczi B. – R. Várkonyi Á.*: II. Rákóczi Ferenc i. m. 195–229. o.

¹⁷ Uo. 253–254., illetve 278. o.

¹⁸ *Hatton, R. M.*: Charles XII i. m. 198–201. o. A királyválasztás előkészítéséről: *Nils Herlitz*: Från Thorn till Altranstädt. Studier över Carl XII:s politik 1703–1706. Vol. I. (1703–1704). Stockholm, 1916. 216–245. o.; *Gebei Sándor*: Az erdélyi fejedelmek és a lengyel királyválasztások. Szeged, 2007. 230–237. o.

¹⁹ A bécsi félélmekről lásd: *Stig Backman*: Från Rawicz till Fraustadt. Studier i det stora nordiska krigets diplomati 1704–1706. Lund, 1940. 340. o. A szerző úgy véli, hogy Ráday követségének legfontosabb motivációja az a hír volt, amely szerint az orosz cár a magyarországi frontra is küldene katonákat a császár megsegítésére – ennél valószínűbb, hogy a svéd király Szilézia melletti, fenyegetőnek ítélt táborozása volt Rákóczi küldetésének kiváltó oka. XII. Károly korábbi terveiről Szászország közvetlen megtámadására lásd *Hatton, R. M.*: Charles XII i. m. 141–143., 194. o.

miatt lennének aggályai Magyarországnak a Habsburg érdekszférából való kiragadásával szemben, a hatalmi úrt a német-római császárnál is nagyobb katonai erővel rendelkező svéd–lengyel–magyar szövetség könnyen betöltheti majd.²⁰ Sajnos mindez vajmi kevés hatást gyakorolt a svéd királyra, aki ugyan jóindulatúan fogadta Rádayt, de semmit nem ígért, sőt, ismét nem személyesen, hanem csak kancellárján keresztül küldött válaszlevelet II. Rákóczi Ferencnek.²¹ XII. Károly továbbra sem akart gyanúba keveredni a Habsburgok előtt, hogy a magyarországi felkelést támogatná, és nemcsak azon nyilvánvaló okból, hogy nem akarta növelni ellenfelei már így is népes táborát, hanem – ahogy Olof Hermelin királyi titkár elárulta a követnek – angol és holland kapcsolatai miatt sem.²² Ezek ugyanis a császár szövetségesei voltak a spanyol örökösödési háborúban, és igen-csak rossz szemmel nézték volna a svéd király bármilyen Habsburg-ellenes lépését, sőt, XII. Károly az ő nyomásukra mondott le (legalábbis egyelőre) arról, hogy Szászország megtámadása végett a Német-római Birodalom területére lépjen seregével. Márpedig a svéd királynak nagy szüksége volt a tengeri hatalmak jóindulatára, hiszen ők garantálták IV. Frigyesel kötött békéjét, s lengyelországi hadakozásai közben csak így lehetett biztos abban, hogy az ambiciózus dán király a hátában nem intéz közvetlen támadást országa ellen.²³ XII. Károly ezért semmit nem ígérhetett azon túl, hogy megpróbál újra közbenjárni a bécsi udvarban, nem látnák-e szívesen közvetítését a magyar ügyben; miután egy hasonló ajánlatát már előző évben I. Lipót visszautasította.²⁴ Szívesen hallotta ugyanakkor Rákóczi diplomáciájának ajánlkozását, hogy a Portára küldött követségükkel megpróbálnak közbenjárni egy orosz–oszmán háború indításának érdekében. 1705 során ebben az ügyben még sor került néhány levél váltására – Hermelin királyi titkár és Ráday között, szigorúan a magasabb szintek elkerülésével –, mivel azonban a portai küldöttség nem ért el gyors sikert, ez a kérdés is lekerült a napirendről.²⁵

A közvetlen kapcsolatfelvételre nem került sor, bár ez nem jelentette azt, hogy II. Rákóczi Ferenc és XII. Károly minden információ nélkül maradtak volna egymás szándékait és tevékenységét illetően. A svéd király mellett lévő francia ágens, Philippe Grofey nemcsak Rákóczi melletti kollégájával, Pierre Puchot Des Alleurs-rel tartotta a kapcsolatot, hanem magával a fejedelemmel is.²⁶ 1706–1707 során XII. Károly valóra váltotta korábbi terveit és közvetlen támadást intézett Szászország ellen, II. Rákó-

²⁰ Lásd RPI I. 256., 279. o.

²¹ Ráday fogadásáról lásd naplóját: RPI I. 295. o. Carl Piper válaszlevelét II. Rákóczi Ferencnek. Rawicz, 1705. július 11. In: uo. 281–282. o. A követség lefolyásáról – Benda Kálmánnak a forrásokhoz írott bevezetőin kívül – lásd: *Backman, S.*: Från Rawicz i. m. 338–345. o.

²² Lásd Ráday követi diariumának 1705. július 10-i bejegyzését: RPI I. 294. o.

²³ Az angol–holland kapcsolat bénító hatásáról XII. Károly külpolitikájában lásd: *Hatton, R. M.*: Charles XII i. m. 193–194. o.

²⁴ A közvetítési kísérletek kudarcáról: *Péterffy L.*: XII. Károly i. m. 15–17. o.; *Herlitz, N.*: Från Thorn i. m. 255. o.; *Backman, S.*: Från Rawicz i. m. 345. o. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a Ráday által szintén meglátogatott Szaniszló mennyivel több lelkesedést mutatott: noha Szilézia megtámadását az adott pillanatban időszerületlennek tartotta, megígérte, hogy a magyar–lengyel „liga” elképzelését a szejmen ismertetni fogja. Lásd Ráday naplójának 1705. július 4-i bejegyzését: RPI I. 293. o.

²⁵ Lásd II. Rákóczi Ferenc levelét Ráday Pálnak (Mocsonoki tábor, 1705. július 29.): II. Rákóczi Ferenc leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival. 1. k. 1703–1706. Szerk. *Thaly Kálmán*. (Archivum Rákócziánium I. oszt. 1. k.) Pest, 1873. 380. o.; Olof Hermelin levelei Ráday Pálnak (Varsó, 1705. aug. 15., illetve szeptember 22.): RPI I. 317–318., 390–391. o. Az 1705 augusztusában a Portára indított Horváth Ferenc tárgyalásairól nem sokat tudunk, de az öt októberben már hivatalos képviselőként követő Pápai János instrukciójában valóban szerepelt az oszmán–orosz háború kitorrésének elősegítése, ez azonban a konstantinápolyi francia követ nyomására végül kikerült a nagyvezírnök beadott előterjesztésből. Lásd: *Benda K.*: II. Rákóczi Ferenc i. m. 206–207. o.; *Papp S.*: A Rákóczi-szabadságharc i. m. 803–812. o.; *Vatai G.*: Út az irreálisba i. m. 100–104. o.

²⁶ Grofey tevékenységéről Rákóczi szolgálatában lásd: RPI I. 234–235. o. Francia ágensi működéséről és a Des Alleurs-rel fenntartott kapcsolatairól lásd: *Backman, S.*: Från Rawicz i. m. 40–41. o.; *Gabriel Syveton*: Louis XIV et Charles XII au camp d’Altranstadt 1707. La mission du Baron de Besenval. Paris, 1900. 15. o.

czy Ferenc pedig ágensén keresztül – részben XIV. Lajos biztatására – megkezdte a tárgyalásokat, nem küldhetné-e újra az együttműködés lehetőségét felvető követtséget.²⁷ Ez már csak azért is aktuális lett volna, mert a király ebben az időszakban komoly nyomást gyakorolt a császárra: gyakorlatilag katonai fenyegetéssel sikerült elérnie, hogy 1707. szeptember 1-jén I. József megerősítse a sziléziai protestánsoknak a vesztfáliai béke által garantált jogait.²⁸

Ebben az időszakban azonban már egészen más tartotta izgalomban Rákóczi udvarát: noha Ágostot XII. Károly 1706-ban sikerrel mondatta le trónjáról az altranstädti szerződésben, a lengyel főurak egy részének sandomierzi konföderációja, illetve az őket támogató Nagy Péter cár nem volt hajlandó elismerni Szaniszlót a Rzecpospolita uralkodójának, 1707 májusában pedig David Ivanovics Corbea Rákóczinak közvetítette a cár ajánlatát a lengyel koronára. A fejedelem kezdeti habozása után úgy döntött: külpolitikájának legnagyobb problémájára, hatalma legitimációs hiányára – amelynek révén sorozatosan szembesült azzal, hogy európai koronás fők nem fogadják el egyenrangú tárgyalópartnernek – a cári ajánlat megoldást jelenthet.²⁹ El akarta azonban kerülni azt, hogy döntése révén szembekerüljön a továbbra is Szaniszlót támogató svéd királlyal, ezért Ráday nevében egy memorandumot küldött Carl Rehnskiöld svéd tábornoknak, amelyet az természetesen továbbított uralkodójának. Az emlékirat többször is hangsúlyozta, hogy II. Rákóczi Ferencnek nem állt szándékában XII. Károly érdekei ellen cselekedni, az újabb királyválasztás elhalasztásáért állt ki, és ismét kijátszotta a már az 1705-ös tárgyalások során is előkerült kártyát: a fejedelemnek a küszöbön álló orosz–Habsburg szövetség veszélye miatt kellett ezt a megoldást választania.³⁰

II. Rákóczi Ferenc *Emlékirataiban* úgy emlékezett, hogy XII. Károly azt válaszolta, „tartsam magamat erősen a cár ellen, mert ő, a svéd király, nemsokára Lengyelországban indul és megveri a cárt”.³¹ A király tábori lelkészének igen részletes emlékirataiból azonban egészen más kép rajzolódik ki: eszerint XII. Károly Olof Hermelinen keresztül

²⁷ Az 1707 elején Grofey-n keresztül történő megkeresésre a király csak annyit reagált, hogy Rákóczinak a bécsi svéd követtel kellene felvennie a kapcsolatot. Lásd: *Sven Olsson*: Olof Hermelin. En karolinsk kulturpersonlighet och statsman. Lund, 1953. 470. o.; *Köpeczi B.*: A Rákóczi-szabadságharc i. m. 161. o.

²⁸ Az altranstädti konvenció történetének klasszikus feldolgozásai: *Ernst Carlson*: Der Vertrag zwischen Karl XII. von Schweden und Kaiser Joseph I. zu Altranstädt 1707. Stockholm, 1907.; *Norbert Conrads*: Die Durchführung der Altranstädter Konvention in Schlesien 1707–1709. (Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands, 8.) Köln–Wien, 1971. 3–50. o. További irodalommal *Harry Lenhammar*: Perspektiv på Altranstädt. In: Arkiv, fakultet, kyrka. Festskrift till Ingmar Brohed. Red. *Anders Jarlert*. Lund, 2004. 109–127. o.; *Asa Karlsson*: Den tolerante enväldshärskaren? Karl XII och fördraget i Altranstädt. Karolinska Förbundets. *Årsbok*, 2008. 203–213. o. A sziléziaiakkal, illetve a Rákóczival fenntartott kapcsolatok együttes hatását hangsúlyozza Bécs veszélyérzetének növekedésében *Jerker Rosén*: Den svenska utrikespolitikens historia. II:1. 1697–1721. Stockholm, 1952. 108. o.

²⁹ A II. Rákóczi Ferenc és Nagy Péter közötti tárgyalásokról, illetve az abból születő varsói szerződésről bőséges szakirodalom áll rendelkezésre: *Márki Sándor*: Nagy Péter cár és II. Rákóczi Ferenc szövetsége 1707-ben. Budapest, 1913.; *Sztyepan Tomasivszkij [Tomašivskij István]*: Adatok II. Rákóczi Ferenc és kora történetéhez (Dr. Márki Sándor monográfiája kapcsán). *Századok*, 46. (1912) 113–127., 192–208.; 758–772. o.; *Perényi József*: II. Rákóczi Ferenc és I. Péter diplomáciai kapcsolatának kezdetei. In: Magyar–orosztörténelmi kapcsolatok. Szerk. *Kovács Endre*. Budapest, 1956. 52–95. o.; *Váradai-Sternberg János*: Az 1707-es orosz–magyar tárgyalások előzményei; illetve Az 1707-es tárgyalások és az orosz–magyar szerződés. In: *Uő*: Századok öröksége. Budapest – Uzgorod, 1981. 7–21., illetve 22–47. o.; *Gebei Sándor*: Az 1707. évi lengyel és magyar detronizáció politikai háttere. *Hadtörténelmi Közlemények*, 120. (2007) 1268–1292. o.

³⁰ Rákóczi Ráday Pál nevében Rehnskiöldnek írott memóriáléja ([Homonna], 1707. augusztus 22.) Ráday Pál iratai 1707–1708. S. a. r.: *Benda Kálmán – Maksay Ferenc*. Budapest, 1961. (A továbbiakban: RPI II.) 296–300. o.

³¹ *II. Rákóczi Ferenc fejedelem*: Emlékiratai a magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig. Ford. *Vás István*, szerk. *Köpeczi Béla*. (Archivum Rákóczianum. 3. osztály: Írók. II. Rákóczi Ferenc művei, 1.) Budapest, 1978. 397. o. Ahogy Benda Kálmán a Rehnskiöldnek írott memorandum kísérvözvegében is rámutatott, a *Mémoires* ezen része más hibát is tartalmaz: Rákóczi későbbi emlékeivel ellentétben Ráday ezúttal nem utazott személyesen a svéd táborba. Lásd: RPI II. 295–296. o.

arról értesítette a fejedelmet, hogy ellenségének fog tekinteni mindenkit, aki Szaniszló vagy Lengyelország ellen megkísérel fellépni.³² A fejedelem később is megpróbálta elérni, hogy az 1707 őszen gyors lengyelországi előrenyomulásával királlyá választásának terveit keresztülhúzó XII. Károly ne idegenedjen el tőle teljesen: diplomatái rábírtak egy Szaniszló-párti lengyel főurat, hogy a svéd királynál szólaljon fel a fejedelem érdekében, a korábbi memorandum érvrendszerére hasonlító argumentációval.³³

A svéd király és Magyarország vezérlő fejedelme közötti diplomáciai kapcsolat azonban nem állt helyre, és XII. Károly poltavai veresége után ennek a külpolitikai szálnak II. Rákóczi Ferenc számára is sokkal kevesebb jelentősége maradt – annál nagyobb hasznát vette azoknak a korábban svéd szolgálatban álló csapatoknak, akik az orosz területekről hozzá menekültek és legalábbis ideiglenesen a seregébe álltak.³⁴ Jelképesnek tarthatjuk, hogy egy magyarországi diplomata és a svéd udvar közötti utolsó érintkezés úgy jött létre, hogy Ráday Pált a vezérlő fejedelem nem kifejezetten XII. Károlyhoz küldte, hanem az oszmán seregek egyik parancsnokához, a Moldvában táborozó babadaği szerdárhoz. A küldetés célja elsősorban a Moldvába menekült erdélyi Rákóczi-párti nemesek támogatásának elnyerése volt, másrészt a Porta újabb ajánlatokkal való kecsegtetése arra az esetre, ha hajlandó lenne a fejedelemnek segítséget nyújtani.³⁵ Már csak azért is egyértelmű, hogy a követség célja nem a svéd királlyal folytatott tárgyalás volt, mert Ráday nem vitt magával hozzá szóló megbízólevelet, így hiába ismerkedett meg a svéd udvar több tagjával is, XII. Károlytól személyesen nem kaphatott audienciát.³⁶ Heinrich Gustav von Müllern, a külügyekért felelős államtitkár közvetítésével végül a svéd király arról informálta a fejedelmet, hogy nem neheztel rá a Nagy Péterrel kötött varsói szerződés miatt, de udvariasan elhárította a felajánlott békeközvetítést a cár felé. Közbenjárását igényelte viszont az ebben az időszakban már II. Rákóczi Ferenc legfontosabb céljai közé sorolható kérdésben, a magyar ügynek a spanyol örökösödési háborút lezáró *universalis* békébe való befoglalásában.³⁷

Tradíciók I.

³² Nordberg, Jöran Andersson: *Leben Carl des Zwölften Königs in Schweden*. [Übers. von Johann Heinrich Heubel]. Bd. II. Hamburg, 1746. 22–23. o. Lásd még Svensson, O.: Olof Hermelin i. m. 470. o.

³³ Lásd az ismeretlen lengyel közbenjáró jelentését: RPI II. 302–303. o. XII. Károly előrenyomulásáról és a varsói szerződés háttérbe szorulásáról lásd: Hatton, R.M.: Charles XII i. m. 231–260. o.; Váradi-Sternberg János: *Ukrainev, Péter cár követe Magyarországon 1708-ban. Századok*, 93. (1959) 232–251. o.; Vlagyimir Alekszejevics Artamonov: *Magyarország és az orosz–lengyel szövetség 1707–1712*. In: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. Szerk. Benda Kálmán. Budapest, 1980. 45–51. o.; Gebei Sándor: I. Péter cár és II. Rákóczi Ferenc fejedelem 1707. évi varsói egyezményének utóélete. In: II. Rákóczi Ferenc, az államférfi. Tanulmányok a sárospataki országgyűlés 300. évfordulóján. Szerk. Tamás Edit. Sárospatak, 2008. 98–119. o.

³⁴ Részletesen lásd: Markó Árpád: XII. Károly svéd király és Magyarország. Budapest–Stockholm, 1970.

³⁵ Lásd II. Rákóczi Ferenc instrukcióját Ráday Pálnak (dátum nélkül): A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (a továbbiakban: DRERL.) C/64 Ráday család levéltára 4d2–5. fol. 1–12. Papp Sándornak, aki a követség történetének részletes feltárásán dolgozik, köszönöm, hogy a forráscsoportra felhívta a figyelmemet. A korábbi szakirodalom egyértelműen úgy kezeli Ráday útját, mintha XII. Károlyhoz ment volna követségbe, vö. Péterffy L.: XII. Károly i. m. 60–61. o.; Köpeczi B.: II. Rákóczi Ferenc i. m. 66. o. Vö. Czigány I.: *A Rákóczi-szabadságharc* i. m. 1027. o.

³⁶ II. Rákóczi Ferenc – alighanem Ráday biztatására – végül kiállította a XII. Károlyhoz szóló *litterae credentialest*, ám az későn jutott el kancellárja kezébe, és már nem került felhasználásra, lásd Szentmártonkát, 1710. febr. 18. dátummal: DRERL C/64–4d2–5. 89. o. Ráday mindazonáltal nemcsak Müllernnel ismerkedett meg, de Anders Lagercrona svéd generálissal és Stanislaw Poniatowskival, a Szaniszló által XII. Károly mellé adott lengyel kontingens egyik vezetőjével is. Lásd: Ráday Pál: 1709. Benderbe menő utazásomnak diaryuma. In: Rákóczi Tár. I. k. Szerk. Thaly Kálmán. Pest, 1866. 404–419., itt 410–414. o.

³⁷ Ráday Pál levele II. Rákóczi Ferencnek. Suceava, 1710. január 13., illetve Heinrich Gustav von Müllern levele Rádaynak. Bender, 1710. január 3/13.: DRERL C/64–4d2–5. fol. 72–73., illetve 80–83. Megmaradt Ráday XII. Károlynak beadott memorialéjának fogalmazványa is: uo. 97–99. o. A svéd és orosz uralkodók közötti közvetítés kérdéséről lásd: R. Várkonyi Agnes: Rákóczi és a hágai békekonzferencia (Egy bankett ürügyén). *Irodalomtörténeti Közlemények*, 87. (1983) 202–211. o. Az *universalis* békébe való befoglalás jelentőségéről II. Rákóczi Ferenc politikájában lásd: *Uő*: „Ad Pacem Universalem.” A szatmári béke nemzetközi előzményei.

A korábbi politikai összeköttetések

A közös ellenség kijelölésének kísérletei, mint láthattuk, meglehetősen csekély eredménnyel jártak: II. Rákóczi Ferenc diplomáciájának nem sikerült igazán meggyőző érveket felsorakoztatnia, miért állna XII. Károly érdekében a szabadságharc megsegítése. Nem csodálkozhatunk, ha a fejedelem többször is inkább a múlt, mint a jelen által nyújtott eszköztárhoz nyúlt a svéd királlyal folytatott tárgyalások során. A svéd–erdélyi kapcsolatok ugyanis több mint fél évszázados tradícióra tekinthettek vissza, a XVII. század folyamán nagyhatalmi pozícióba kerülő Svédországgal az Erdélyi Fejedelemség többször is kereste a kapcsolatot a harmincéves háború folyamán, illetve az azt követő évtizedben. A tervezett szövetségek kezdetben a Lengyel–Litván Unió ellen irányultak: Bethlen Gábor és II. Gusztáv Adolf az 1620-as évek második felében számos követet küldtek egymáshoz, akik a Rzeczpospolita elleni együttműködés részleteit voltak hivatottak tisztázni.³⁸ A fókusz az északi királyságnak a harmincéves háborúba való belépése után került át a Habsburg Birodalomra: az 1630-as évek elsőtől követjárásai már a császár elleni összefogást szorgalmazták, és az első svéd–erdélyi szerződés, amelyet Gyulafehérváron kötöttek 1643-ban, szintén a III. Ferdinánd elleni háború keretfeltételeit tisztázta. Ez utóbbi eredményeként került sor a két hatalom közötti első katonai együttműködésre, még ha az igencsak rövid ideig tartott is: bár az erdélyi csapatok 1644-ben ismét megindultak a császár ellen, az addig Csehország területén manőverező svéd seregek ezzel egy időben Dánia irányába fordultak; és mire visszatértek, I. Rákóczi György már a békétárgyalások legvégén tartott. A Brünn alatt végrehajtott csapategyesítést követően a fejedelem alig néhány hét múlva bejelentette, hogy megkötötte különbékéjét a császárral és beszüntette a háborúskodást.³⁹

A következő évtized svéd–erdélyi tárgyalásai már nem a császár elleni háborúskodásról folytak, hanem ismét a Lengyel–Litván Unió elleni együttműködést készítették elő: az első északi háború során, miután a svéd előrenyomulás folyamatosan veszített kezdeti lendületéből, X. Károly Gusztáv úgy döntött, elfogadja II. Rákóczi György sokadik ajánlatát és szövetséget köt vele a Rzeczpospolita ellenében. Az 1656 végén megkötött radnóti szerződés meglehetősen ambiciózus tervet vázolt fel a lengyel–litván állam felosztására, ám a fejedelem által a következő évben megindított háború a kezdeti sikerek után katasztrófába torkollott, és nemhogy a dinasztia gyarapodását segítette volna elő, de áttételesen egyenesen erdélyi uralmának bukását okozta.⁴⁰ Az első északi háború végzetével a svéd–erdélyi diplomáciai kapcsolatok is megszakadtak: a század végéig a svéd külpolitika látókörébe a fejedelemség nem került vissza, a svéd diplomaták legfeljebb

Századok, 114. (1980) 165–194. o.; *Kalmár János*: La question de la Transylvanie aux traités de Rastatt (1714). In: Európai szemmel. Tanulmányok Köpeczi Béla tiszteletére. Szerk. *Kalmár János*. Budapest, 2007. 61–66. o.

³⁸ *Szilágyi Sándor*: Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. Budapest, 1882.; *Nagy Gábor*: Adalékok Philip Sadler 1626. évi erdélyi követségéhez. In: Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről. Szerk. *Bessenyei József et al.* Miskolc, 2004. (Studia Miskolcienisia, 5.) 277–288. o.

³⁹ Az 1630-as évekbeli kapcsolatokról lásd: *Szilágyi Sándor*: I. Rákóczy György első összeköttetései a svédekkel. Budapest, 1883. Az 1640-es évekbeli együttműködés diplomáciai részére *Szilágyi Sándor*: I. Rákóczy György és a diplomácia. Budapest, 1878.; *Kármán Gábor*: Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után. Budapest, 2011. 73–117. o.; a katonai vonatkozásokra *Cseh-Szombathy László*: I. Rákóczy György 1645-ös hadjárata. *Hadtörténelmi Közlemények*, 4. (1957) 3–4. sz. 101–135. o.

⁴⁰ Az 1650-es években fenntartott svéd–erdélyi kapcsolatok legújabb feldolgozásai: *Gebei Sándor*: II. Rákóczi György erdélyi fejedelem külpolitikája (1648–1657). Eger, 1996. 166–173. o.; *Uő*: II. Rákóczi György szerepe a Rzeczpospolita felosztási kísérletében (1656–1657). *Századok*, 134. (2000) 803–848. o.; *Kármán G.*: Erdélyi külpolitika i. m. 128–131., 297–346. o.; *Uő*: Kísérlet a misztikus alapú külpolitikára? Bengt Skytte útja a Rákócziakhoz. *Aetas*, 23. (2008) 65–82. o.

a magyarországi protestánsok ügyében jártak közben a császárnál – amint arról később részletesebben lesz szó.

Mivel az adott politikai helyzetből és érdekeinek pillanatnyi állásából kellett kiindulnia, II. Rákóczi Ferenc természetesen nem az időrendben később született, így aktuálisabb radnóti, hanem a korábbi gyulafehérvári szerződésre utalt vissza, amikor XII. Károly segítségét kérte, hiszen ez a megegyezés szólt a császárral szembeni együttműködésről. Nem ez volt azonban az egyetlen eleme a szerződésnek, amelyek a gyulafehérvári paktumot alkalmas hivatkozási ponttá tette. Ugyancsak fontos szerepet játszott, hogy a szöveg többször is kinyilvánítja: hatálya I. Rákóczi György leszármazottaira is kiterjed, így ha a fejedelem meghalna, utódai is folytatják a háborúskodást és az *universalis* békeszerződésbe őket is belefoglalják a magyar és erdélyi rendeken kívül.⁴¹

Rákóczi *Emlékirataiban* is kiemelte, milyen fontos szerepet játszottak a szabadságharc megindulása körüli diplomáciai tevékenység során I. Rákóczi Györgynek az 1640-es években kötött szerződésai.⁴² Ahogy már volt róla szó, a fejedelemnek komoly gondot okozott, hogyan lenne képes magát legitim tárgyalópartnernek elfogadtatni, hiszen politikai tényezőként elméletileg semmilyen szuverenitással nem rendelkezett. Ugyan birtokolta a német-római birodalom hercegi címét, ám egyetlen territórium felett sem rendelkezett uralkodói szuverenitással és a magyarországi felkelők vezetői pozíciója szintén nem biztosította neki a szükséges legitimációs háttérrel abban a közegben, amelyben a szuverenitás egyre világosabban a külpolitikában való részvétel feltételének számított. Az erdélyi rendek csak 1704 során választották meg fejedelmüknek – beiktatására pedig 1707-ig kellett várnia –, Rákóczi vezérlő fejedelemmé való kinevezése, a Habsburg-ház magyarországi trónfosztása pedig csak az 1705-ös szécsényi és 1707-es ónodi országgyűlésen következett be. Így a XVII. század közepi szerződéseknek a Rákóczi-családra vonatkozó kitételei sokáig az egyetlen lehetőséget biztosították tárgyalóképességének biztosítására; nemcsak a svéd, hanem a sokkal fontosabb francia diplomácia irányában is.⁴³

I. Rákóczi György svédekkel kötött szerződése felhasználásának első példáját már jóval 1704 előtt megtaláljuk: a diplomáciai kapcsolat hivatkozási pontként szolgált abban a levélben, amelyben II. Rákóczi Ferenc felesége, Sarolta Amália hessen-rheinfelsi hercegnő 1701-ben XII. Károly közbenjárását kérte Bécsújhelyen összeesküvés vádjával bebörtönzött férje érdekében.⁴⁴ A későbbiekben nagy súllyal szerepelt Ráday Pál 1704-es követségének irataiban, de előkerült még 1705-ben, sőt a Rehnskiöldnek 1707-ben írott memorandumban is.⁴⁵ Rákóczi még *Mémoires*-jában is megemlékezett arról, hogy a svéd- és franciák segítségét jogosan várhatta el, hiszen ezekben a szerződésekben nemcsak I. Rákóczi György és utódai katonai megsegítéséről esett szó (összesen hatezer gyalogos

⁴¹ Lásd az 1643. november 16-án aláírt gyulafehérvári szerződés I–II. pontjait. Kiadása: Okmánytár I. Rákóczi György svéd és francia szövetkezéseinek történetéhez. Szerk. *Szilágyi Sándor* (Monumenta Hungariae Historica. Ser. I. Diplomataria, 21.) Budapest, 1873. (A továbbiakban: MHH XXI.) 104–109., itt 106–107. o. Preambuluma nélkül szintén megjelent: Sveriges traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar. V/2. 1632–1645. Red. Carl Hallendorff. Stockholm, 1909. 539–542. o.

⁴² *II. Rákóczi Ferenc*: Emlékiratai i. m. 319. o.

⁴³ A legitimitás-kérdés jelentőségéről lásd: *Kalmár J.*: A Rákóczi-szabadságharc i. m.; *Czigány I.*: A Rákóczi-szabadságharc i. m. 1018–1021. o. A Rákóczi-család erdélyi fejedelmeként kialakított külpolitikai tradícióira nemcsak II. Rákóczi Ferenc hivatkozott a francia udvar irányában, de ott is részévé váltak a neki adandó támogatást legitimáló diskurzusnak. Lásd: *Köpeczi B.*: A Rákóczi-szabadságharc i. m. 32., 46. o.

⁴⁴ Sarolta Amália levele XII. Károlynak (Bécs, 1701. október 15.): Rikssarkivet (Stockholm), *Diplomatica Turcica* bihang Transsylvanica vol. 1. nr. 101. A levél tartalmát magyarul összefoglalja *Péterffy L.*: XII. Károly i. m. 9–10. o.

⁴⁵ Lásd II. Rákóczi Ferenc 1704-es instrukcióját (ez fejti ki részletesen az érvet): RPI I. 124. o.; Ráday beadványát ugyanaból az évből: *uo.*, 137. o.; Ráday 1705-ös beadványát: *uo.*, 277–278. o.; illetve a Rehnskiöldnek írott levelet: RPI II. 296–297. o.

küldésével), de arról is, hogy amennyiben a fejedelem vagy családja elveszítené Erdély trónját, 40 000 tallér évjáradék jár neki.⁴⁶

Az 1643. november 16-án Gyulafehérváron megkötött svéd–erdélyi szerződéssel mint hivatkozási ponttal azonban több probléma is volt. Egyrészt már a XVII. század közepén is vita folyt arról, érvényes maradt-e egyáltalán, miután 1645-ben I. Rákóczi György megkötötte különbékéjét. A fejedelem joggal hivatkozhatott arra, hogy a szerződés szövegében tételesen szerepelt: erre joga van abban az esetben, ha az oszmán hatalom beleegyezését nem sikerül elnyerni a Habsburg-ellenes hadjáratához. A svéd szerződő fél azonban vitatta azt, hogy az oszmán fenyegetés valóban akkora súlyú volt-e, amekkorának I. Rákóczi György beállította, és az észak-európai királyság politikusai, ha a fejedelemnek küldött üzeneteikben nem is, egymás közötti levelezésükben többször is hálátlansággal, megbízhatatlansággal, szerződészegéssel vádolták erdélyi szövetségüket.⁴⁷

Ráadásul a gyulafehérvári szerződés – mint fentebb jeleztem – valóban megemlíti ugyan I. Rákóczi György utódait, de nem tartalmaz olyan kitétel, amely szerint Krisztina királynő kötelezettséget vállalt volna évjáradék fizetésére, ha elveszítenék az Erdély feletti uralmat.⁴⁸ Ráday Pál iratai között azonban fennmaradt az a dokumentum, amelyet a követ azért vitt magával, hogy küldőjének igényeit alátámaszthassa. Ebből kiderül, mi vezette félre az ügy tűnik, teljesen jóhiszeműen a saját javára tévedő fejedelmet. 1643 során a Habsburg oldal kezébe került két olyan dokumentum, amely az I. Rákóczi György, illetve Lennart Torstensson, a németországi svéd seregek parancsnoka közötti egyeztetések egy korai szakaszának állását reprezentálta. Az iratokat azonnal kiadták, hogy leleplezzék a készülő erdélyi szövetséget; valószínűleg a latin eredeti is megjelent, a következő évből ismerünk két német nyomtatott változatot és francia fordításuk is készült.⁴⁹ A dokumentumok teljességgel nélkülözték egy szerződés formai jegyeit: egy preambulum nélküli, tíz pontból álló, Rákóczi által összeállított szerződéstervezet és Torstenson azokra írott kommentárjai láttak napvilágot nyomtatásban. Ez azonban nem fogta vissza a kiadókat abban, hogy mint az erdélyi fejedelem és a svéd korona szerződését („Puncta confoederationis”, „Vergleichung”) prezentálják – és sikerrel vezették félre I. Rákóczi György ükunokáját is, akinek úgy tűnik, a fejedelem és svéd tárgyalópartnere által valóban aláírt eredeti dokumentum nem állt rendelkezésére.⁵⁰

Tulajdonképpen II. Rákóczi Ferencnek szerencséje volt, hogy az ükapja által kötött szerződést a Svéd Korona annak idején – részben formai okok, részben a szerződéssel szemben tanúsított relatív érdektelensége miatt – nem ratifikálta. Így azok nem kerültek

⁴⁶ *II. Rákóczi Ferenc*: Emlékiratok i. m. 318–319. o.

⁴⁷ *Kármán G.*: Erdélyi külpolitika i. m. 88–103. o.

⁴⁸ MHHD XXI. 104–109. o. A Francia Korona képviselőivel 1645. április 22-én aláírt munkácsi szerződés III. pontja ezzel szemben valóban tartalmazza ezt a kitétel, az összeget azonban csak két évente fizetett 20 000 tallérban határozza meg: MHHD XXI. 257–258. o.

⁴⁹ Rákóczi deklarációja Gyulafehérváron, 1643. április 26-án kelt, Torstensson kommentárjainak dátuma Dobitschau, 1643. július 10. Latin nyomtatott verziót nem ismerünk, a Ráday Pál által Ermslandba vitt kéziratos példány lelőhelye: DRERL C/64–4d2–2. fol. 1–7. A német verzió „Vergleichung Zwischen Ihr Königl. Majest. zu Schweden Herr General Feld-Marschalck Leonhard Torstenson und I.F.G. Georg Ragotzky Fürsten in Siebenbürgen” címen jelent meg, később bekerült a *Theatrum Europaeum*ba is: *Johann Peter Lotichius*: *Theatri Europaei Fünffter Theil...* [1643–1647]. Frankfurt am Main, 1651. 403–405. o. A francia a későbbi gyűjteményes kiadásokból ismert, lásd például: *Jean Dumont*: *Corps universel diplomatique du droit des gens...* Tome VI, partie I. Amsterdam – La Haye, 1728. 273–275. o.

⁵⁰ A francia kiadás a németnél és latinnál realiztikusabban járt el, „Sommaire des démandes”-nek, illetve „Acceptance des démandes”-nak titulálta a két iratot. A gyulafehérvári szerződés pontos emlékének elhalványulását jól jelzi, hogy a magyar politikusok többször is hiába próbálkoztak annak meghatározásával, mivel is kötötte I. Rákóczi György az említett szövetséget. Míg a magával vitt másolatra Ráday X. Károly Gusztáv (1654–60) nevét jegyezte fel, addig instrukciójában II. Gusztáv Adolf (1611–32) szerepelt a helyes megoldás, Krisztina királynő (1632–54) helyett. Lásd: DRERL C/64–4d2–2. fol. 1.; illetve RPI I. 124. o.

be a svéd állam szerződéseinek gyűjteményébe sem (ahogy ma sem található meg a stockholmi levéltár vonatkozó szekciójában).⁵¹ Ennek révén került ugyanis el Rákóczi diplomáciája azt a kellemetlen helyzetet, hogy a svéd diplomaták szembesítsék tévedésével. Carl Piper svéd kancellár arról számolt ugyanis be Ráday Pálnak, hogy a levéltárban nem találják a szerződést, amelyre hivatkozik, így ugyan nem kérdőjelezi meg Rákóczi állításainak hitelességét, de azt ellenőrizni sem tudják. Kérte ugyan, hogy a magyar követ legközelebb hozza magával a szerződés eredeti példányát, ez azonban nyilvánvalóan nem volt lehetséges, így II. Rákóczi Ferencnek a szerződéskötéssel kapcsolatos érvelésének ezen része teljesen hatástalan maradt.⁵²

Tradíciók II. A religio ügye

A politikai együttműködés tradíciójánál valamivel több sikerrel kecsegtetett az együttműködés melletti másik hagyományos érv, a valláspolitikai szempontok bevonása. A XVII. század folyamán a svéd–erdélyi együttműködés legitimációjában minden esetben fontos szerepet játszott a közös protestáns érdekekre való hivatkozás – még akkor is, ha ezek, mint az 1650-es évek második felének lengyelországi hadjárataiban, nem jutottak kiemelkedő szerephez a háborúhoz vezető valódi okok között.⁵³ Noha a XVIII. század elejére az európai politikában a felekezeti tényező elveszítette a harmincéves háború idején még domináns pozícióját, és XII. Károly legnagyobb külpolitikai konfliktusai sem a *religio* kérdése köré csoportosultak, a fiatal svéd király továbbra is megtartotta azt a pozíciót, amelyet elődei II. Gusztáv Adolf óta birtokoltak: az európai protestánsok támogatóját és védelmezőjét.⁵⁴ Az 1620-as évek vége óta és különösen a vesztfáliai békében betöltött szerepük miatt a politikai hátrányokat elszenvedő protestánsok szívesen fordultak a svéd királyokhoz. A svéd diplomácia a magyarországi ún. protestáns gyászévtized alatt is megpróbált nyomást gyakorolni I. Lipótra: Bengt Oxenstierna, a Svéd Korona bécsi követe 1674-ben nemcsak a császárnak nyújtotta be a magyarországi protestánsüldözések ügyében írott memoriáléját, de a beadványt nyomtatásban is terjesztette.⁵⁵

⁵¹ A gyulafehérvári szerződésnek elvben a stockholmi Riksarkivet Originaltraktater med främmande makter. Bihang till Turkiet: Siebenbürgen nevű szekciójában kellene lennie, ott azonban nincs belőle példány. A korabeli szerződések formai jegyeit nem követő, preambulumból nélküli változatából két másolat található: *Diplomatica Turcica bihang Transylvaniae* vol. 1. nr. 144.; illetve *Johann Adler Salvii samling* vol. 25. nr. 14. A ratifikáció elmaradásáról lásd: *Kármán G.*: Erdélyi külpolitika i. m. 82–84. o.

⁵² *Benda K.*: Le projet i. m. 685. o.

⁵³ A XVII. század közepén létrejövő svéd–erdélyi együttműködés legitimációs hátteréről lásd: *Kármán G.*: Erdélyi külpolitika i. m. 347–381. o.; *Uő*: *Bellum iustum*-érvelések II. Rákóczi György háborúiban. *Századok*, 140. (2006) 939–971., itt 949–954. o.

⁵⁴ *Otfried Czaika*: Carolus Redivivus oder der wiederaufwachende nordische Löwe – Das Bild Karls XII. als Retter des Protestantismus in der proschwedischen Publizistik. In: *Religia i polityka. Kwestie wyznaniowe i konflikty polityczne w Europie w XVIII wieku. W 300. rocznicę konwencji w Altranstädt. Red. Lucyna Harc – Gabriela Wąs.* (Acta Universitatis Wratislaviensis, 3148.) Wrocław, 2009. 56–83. o. A felekezeti elem funkcióváltozásáról az 1648 utáni európai politikában lásd: *Johannes Burkhardt*: Konfession als Argument in den zwischenstaatlichen Beziehungen. Friedenschancen und Religionskriegsgefahren in der Spannungspolitik zwischen Ludwig XIV. und dem Kaiserhof. In: *Rahmenbedingungen und Handlungsspielräume europäischer Außenpolitik im Zeitalter Ludwigs XIV.* Hg. von *Heinz Duchhardt*. (Zeitschrift für historische Forschung. Beiheft, 11.) Berlin, 1991. 135–154. o. A vallási elem szerepéről XII. Károly háborúinak otthoni legitimációjában: *Peter Ericsson*: Stora nordiska kriget förklarar. Karl XII och det ideologiska tilltalet. Uppsala, 2002. 73–132. o.

⁵⁵ *Makkai László*: Bevezetés. In: *Galeria omnium sanctorum. A magyarországi gályarab prédikátorok emlékezete.* Szerk. *Makkai László*. Budapest, 1976. 7–28. o.; *Graeme Murdock*: Responses to Habsburg Persecution of Protestants in Seventeenth-Century Hungary. *Austrian History Yearbook*, 40. (2009) 37–52. o.

XII. Károly számára ez a patrónusi szerep szintén nagy jelentőséggel bírt. A sziléziai protestánsok követői már 1703–1704 során felkeresték, hogy fellépésre bírják a Habsburg államhatalom által támogatott ellenreformációs törekvésekkel szemben. A porosz királlyal folytatott tárgyalások során szintén jelentős hangsúlyt kapott az együttműködés legitimitásában a közös protestáns érdek. A svéd király protestantizmus ügye iránti elkötelezettségét azonban legjobban a már említett 1707-es altranstädti konvenció mutatja, amelyben XII. Károly kikényszerítette a sziléziai protestánsoknak a vesztfáliai békében garantált vallásszabadsága tiszteletben tartását és templomaik visszaadását.⁵⁶

Míndez kedvező lehetőséget teremtett volna arra, hogy II. Rákóczi Ferenc ugyancsak felhasználja a protestáns felekezetek védelmének ügyét XII. Károly támogatásának megszerzéséhez. Ennek komoly tradíciói voltak: Bocskai István felkelése óta az érv minden olyan alkalommal előkerült, amikor magyar rendi ellenállás alakult ki a Habsburg királyok törekvéseivel szemben – igaz, a század második felében vesztett súlyából, mind abszolút mértékben, mind pedig relatíve, az általános politikai jellegű rendi sérelmekhez képest.⁵⁷ A túlnyomórészt protestáns felkelők részéről ezúttal is lett volna igény a *religio*-alapú érvelés felmelegítésére.⁵⁸ A katolikus II. Rákóczi Ferenc azonban tudatosan szakítani akart ezzel a hagyománnyal. Az ő nevében Ráday Pál által fogalmazott kiáltvány – amely kezdő szaváról *Recrudescunt* néven ismert – huszonegy pontjából mindössze egy foglalkozik a „religióinak megháborításával”. Ráadásul a konkrét példa, amelyet az általánosságban fogalmazó panaszon kívül felhoz, eltér a korábban általánosnak mondhatótól: nem egy protestáns templom elvételét hánytorgatja fel, hanem katolikus stállumok idegen kézbe adását nehezményezi.⁵⁹ Ezáltal az amúgy is háttérbe szorított felekezeti kérdés tulajdonképpen átlényegül a rendi privilégiumok megőrzését célzó politikai kérdésre.

A felekezeti kérdés háttérbe szorításának motivációját ráadásul nem kizárólag II. Rákóczi Ferenc személyes elkötelezettségében kell keresnünk, hanem abban is, hogy a *Recrudescunt* elsődleges közönsége nem a svéd király volt, hanem jóval szélesebb körben kellett volna hatást elérnie. Márpedig, noha a politikát legitimáló retorikában még bevethető érvet szolgáltatott, a XVIII. század elején – ellentétben a XVII. század első felével – az európai politikai szövetségek legritkább esetben köttettek ténylegesen a felekezeti azonosság alapján. Rákóczi reményeinek legfőbb célpontja, a Francia Korona számára pedig a felekezeti jellegű sérelmek orvoslása már hatvan évvel korábban sem jelentette a támogatás legitím motivációját: 1645-ben, annak ellenére, hogy a gyulafehérvári szerződés elvben a Francia Koronára is vonatkozott volna, azért kellett újabb szerződést kötnie I. Rákóczi Györgynek XIV. Lajos megbízottjával Munkácson, mert utóbbi kifogásolta, hogy a szöveg a protestáns felekezetek védelmét jelöli meg az együttműködés céljaként.⁶⁰ Az időközben kimondottan intoleráns valláspolitikát folytató XIV. Lajos megnyeréséhez a tradicionális felekezeti sérelmi diskurzus nyilvánvalóan nem lett

⁵⁶ Hatton, R. M.: Charles XII i. m. 198. o.; Czaika, O.: Carolus Redivivus i. m. 64–65. o. A sziléziai ellenreformációról legújabbban lásd: Jörg Deventer: Gegenreformation in Schlesien. Die habsburgische Rekatholisierungspolitik in Glogau und Schweidnitz 1526–1707. (Neue Forschungen zur Schlesischen Geschichte, 8.) Köln–Weimar–Wien, 2003.

⁵⁷ A XVII. század közepén a magyar rendi politizálásban bekövetkező váltásról lásd: Péter Katalin: A magyar romlásnak századában. (Magyar századok.) Budapest, 1975. 56–60., 83–87. o.; Kármán G.: Erdélyi külpolitika i. m. 201–226. o.

⁵⁸ Ennek révén hivatkozhat a Linda Frey – Marsha Frey szerzőpáros a konfesszionális elem jelenlétére a Rákóczi-szabadságharcban: The Confessional Issue in International Politics: The Rákóczi Insurrection. In: R. Várkonyi Agnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére. Szerk. Tusor Péter. Budapest, 1998. 431–441. o.

⁵⁹ A *Recrudescunt* kritikai kiadása: RPI I. 92–110. o., az egyetlen egyházpolitikai pontot lásd 104–105. o.

⁶⁰ Kármán G.: Erdélyi külpolitika i. m. 84–88. o.

volna elegendő. Nem csoda, ha a francia diplomatákkal folytatott kommunikációban a fejedelem általában azt hangsúlyozta, hogy a korábban oly súlyos felekezeti villongások helyett most ezen a téren nyugalom honol Magyarországon, a felkelés motivációi így nem egyházpolitikaiak.⁶¹

A svéd királlyal fenntartott kapcsolat hagyományos felekezeti legitimációját azonban a fejedelem nem hagyhatta teljesen veszni: Ráday Pál 1704-es XII. Károlynak átadott előterjesztésében a Habsburgok protestánsokkal szemben elkövetett visszaélései prominens helyen szerepeltek a szabadságharc kirobbanásának okai között. Sőt, a szöveg maga is hivatkozik Bocskai, Bethlen és a Rákócziak hagyományaira.⁶² Az üzenetet ráadásul még hangsúlyosabbá tette, hogy Ráday társaságában a svéd királyhoz utazott Okolicsányi Mihály is, aki a protestáns magyarországi rendek nevében nyújtotta át neki előterjesztését. Ennek konkrét kérései nem tértek el a Rákóczi titkára által átadott emlékiratétól, ami nem is csoda, hiszen ahogy Benda Kálmán megállapította, Okolicsányi memorandumát is Ráday fogalmazta. Fontos különbség viszont, hogy utóbbi szöveg sokkal nyíltabban él a protestáns érdekközösség diskurzusának használatával: míg Rákóczi Rádaynak adott instrukciója a magyar rendeknek a svéd–porosz szövetségbe való felvételét kérte, addig az Okolicsányi által átadott irat már a protestáns hatalmak ligáját emlegeti.⁶³

Míg 1704-ben Ráday és Okolicsányi együtt utaztak, a magyarországi protestánsok diplomáciai tevékenysége – amely az előző évtizedekből nagy hagyománnyal rendelkező Brandenburg vonatkozásában – a későbbiekben a fejedelem külpolitikájától elkülönülve, bár azzal párhuzamosan futott.⁶⁴ 1705 júniusában Ráday Pál Rawiczban találkozott a szintén éppen a svéd királynál audienciára váró Szirmay Miklóssal és Melczl Mihállyal. Az ő követségük azonban, szemben az Okolicsányi által átadott memorandummal, már kifejezetten egyházpolitikai ügyekben járt el: XII. Károly anyagi támogatását kérte az eperjesi lutheránus kollégium újjáépítéséhez.⁶⁵ Ugyanebben az ügyben kereste fel a svéd királyt 1709-ben az evangélikus egyház képviselőtében Daniel Krman és Samuel Podhorský: mint az a szlovák szuperindentens *Itinerarium*ából ismert, a poltavai csata idején is a svéd királlyal maradtak, és számos viszontagság közepette tértek vissza Benderből.⁶⁶

Noha XII. Károly az eperjesi kollégium megsegítésére csak bizonytalan ígéretet tehetett, és a magyarországi lutheránusokat csak négy ösztöndíjas hely adományozásával tudta támogatni a nem sokkal korábban Svéd-Pomerániában alapított greifswaldi egyetemen, úgy tűnik, a király számára a protestáns tényező maradt a legmeggyőzőbb elem a Magyarországról hozzá érkező diplomaták érvrendszerében. Ennek legvilágosabb nyomát XII. Károly tábori lelkészének, Jöran Andersson Nordbergnek a király életéről írott munkájában találjuk. Ő már Ráday 1704-es követségének kapcsán is arról számol be, hogy a svéd király a magyarországi vallásszabadság védelme érdekében ajánlotta fel

⁶¹ Köpeczi B.: A Rákóczi-szabadságharc i. m. 32., 55. o. A fejedelmi valláspolitikai valóban messzemenően a felekezeti ellentétek elsimítását célozta, lásd: *Esze Tamás*: Rákóczi valláspolitikája. In: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. Szerk. *Benda Kálmán*. Budapest, 1980. 285–296. o.; *Ladányi Sándor*: Ráday Pál vallásügyi tevékenységének helye II. Rákóczi Ferenc valláspolitikájában. *Studia Caroliensia*, 5. (2004) 3–4. sz. 287–292. o.

⁶² RPI I. 136–137. o.

⁶³ Okolicsányi memorandumának (annak teljesebb, I. Frigyesnek átadott változatában) kiadása: RPI I. 148–150. o. Vö. Rákóczi instrukciójával: uo. 123. o. Mint említettem, a svéd–porosz szövetségbe való befoglalás kérdése a Ráday által átadott memorandumból végül kimaradt.

⁶⁴ A magyarországi protestánsok brandenburgi követségeiről lásd Benda Kálmán összefoglalását: RPI I. 145. o. 1. jegyzet.

⁶⁵ Beadványukat lásd: DRERL C/64–4d2–18. fol. 13–16. Szirmay naplója alapján a követség útját feldolgozta *Majláth Béla*: Egy magyar követség Svédországban 1705-ben. *Századok*, 14. (1880) 785–795. o.

⁶⁶ *Krman Dániel*: Küldetésem története. *Itinerarium (1708–1709)*. Ford. *Szabó Zsuzsanna – Nagy Judit*. Budapest–Bratislava, 1984.

közbenjárását a császárnál. Később, 1707-ben hosszas elmélkedést szentel annak, milyen kétségek támadtak a varsói szerződést előkészítő tárgyalások hírére a svéd udvar képviselőiben, vajon Rákóczi nem kezdettől fogva saját érdekeit tartotta-e szem előtt a felkelés során, ahelyett, hogy a magyarországi elnyomott felekezetek vallásszabadságának visszaállításáért harcolt volna.⁶⁷ Feltételezhetnénk, hogy a magyarországi rendi felkelés ilyen egyértelműen konfesszionális alapú mozgalomként való interpretációja Nordberg saját érdeklődési köréből, lelkési hivatalából eredt, de más források is alátámasztják, hogy a svéd király számára ez jelentette a Rákóczi-szabadságharc elsődleges értelmezési keretét. Már 1704 lelegelején Zinzendorf grófon keresztül arra intette a császárt, hogy ha a felkelés a vallásszabadságok korlátozása miatt tört volna ki, tegyen meg mindent a sérelmek megszüntetésére. A Ráday 1704-es követése után felajánlott békeközvetítést ugyancsak a protestáns ügy iránti szimpátiájával indokolta.⁶⁸ Hiába adta tehát át Rákóczi titkára megbízatása szerint a rendi sérelmek széles körét ismertető *Recrudescunt*ot a svéd királynak, a magyarországi szabadságjogok megsértésének kérdésében semmilyen illetékességgel nem bíró XII. Károly érdeklődésének felkeltéséhez a leghagyományosabb kontextus felmelegítése volt a leghatékonyabb módszer.

A nagy tradíciókkal bíró felekezeti alapú érvelés felhasználásával II. Rákóczi Ferenc diplomáciája más irányokban is megpróbálkozott.⁶⁹ Amikor IV. Frigyes seregeit – miután a dán király 1705-ben szövetséget kötött a császárral – Magyarországon kezdték bevetni, a magyarországi protestáns rendek nevében Ráday Pál neki is küldött egy hosszú memorandumot, bár sikert nem ért vele.⁷⁰ Sokkal élénkebb válasza talált a felekezeti jellegű érvelés Poroszországban, ahol Ráday a király befolyásos udvari lelkészével, Daniel Ernst Jablonskival alakított ki jó kapcsolatot: az elkövetkező években folyamatosan informálták egymást a protestáns ügygel kapcsolatos hírekről – igaz, konkrét politikai együttműködésre nem került sor I. Frigyesel sem.⁷¹

Ahogy korábban említettem, ha a protestáns ügyre való hivatkozással sikerül mozgósítani XII. Károlyt II. Rákóczi Ferenc mozgalmának ügye mellett, az előbb-utóbb feszültségeket okozott volna a fejedelem XIV. Lajossal fenntartott kapcsolata legitimitációjában. Erre azonban nem került sor, hiszen a svéd királytól Rákóczi még abban a mértékben sem kapott segítséget, mint a néhány képzett tisztet és pénzsegélyt küldő franciától. A legitimitációs kísérletek áttekintése alapján azt mondhatjuk: ezen nem is nagyon csodálkozhatunk, hiszen az alapvetően különböző érdekekkel és különböző ellenségekkel rendelkező svéd király és magyar főúr szövetségkötésére még a legtapasztaltabb és legkiválóbb retorikai felkészültséggel rendelkező diplomaták sem találhattak volna elegendő indokot. Érdeemes azonban figyelembe venni azt, hogy a diplomáciai kapcsolatfelvétel nem kizárólag akkor tekinthető eredményesnek, ha katonai szövetség jön létre a következtében. Láthattuk: az

⁶⁷ Nordberg, J. A.: *Leben Carl des Zwölften* i. m. 1. k. 505–506. o.; 2. k. 28. o.

⁶⁸ Lásd a békeközvetítéssel kapcsolatos felhívás szövegének összefoglalását: RPII. 282. o. Figyelemre méltó, hogy XII. Károly, akárcsak a sziléziai esetben, itt is arra hivatkozik, hogy a vesztfáliai béke garantálójaként kötelessége fellépni a protestánsok jogainak csorbítása ellen – holott az 1648-as békerendszer a Német-római Birodalom határain kívül eső Magyar Királyságra nem vonatkozott. A békeközvetítés sorsáról, illetve XII. Károly a vallásszabadságra vonatkozó megjegyzéseiről 1704 elején lásd: *Herlitz, N.*: Från Thorn i. m. 253–255. o.; *Péterffy, L.*: XII. Károly i. m. 15–16. o.

⁶⁹ Ezeket áttekinti *Fabiny Tibor*: Rákóczi diplomáciájának egyházpolitikai vonatkozásai. In: *Európa és a Rákóczi-szabadságharc*. Szerk. *Benda Kálmán*. Budapest, 1980. 301–305. o.

⁷⁰ Kiadása: RPI I. 547–552. o.

⁷¹ *Révész Imre*: Comenius unokája. Daniel Ernest Jablonski születésének háromszázadik évfordulójára. *Századok*, 96. (1962) 1–24. o.; *Joachim Bahlcke*: Die Rekonstruktion der interkulturellen Kultur Europas im 1700. *Forschungen zu Leben, Werk und Wirkung Daniel Ernst Jablonskis aus drei Jahrhunderten*. In: Daniel Ernst Jablonski. Religion, Wissenschaft und Politik um 1700. Hg. von *Joachim Bahlcke* – *Werner Korthaase*. (Jabloniana, 1.) Wiesbaden, 2008. 3–42., itt 40. o.

1704-ben meglehetősen nehéz katonai helyzetben lévő császári udvart érzékenyen érintette, hogy Rákóczi kereste a kapcsolatot a svéd királlyal. A XII. Károllyal létrejött diplomáciai kapcsolat lebegtetése 1706–1707 fordulóján is könnyen válhatott volna kiegészítő nyomásgyakorló tényezővé, ha amúgy a felkelés katonai helyzete lehetővé tette volna, hogy II. Rákóczi Ferenc előnyös helyzetből folytasson béketárgyalásokat. Az, hogy erre mégsem került sor, nem a magyar diplomácián, hanem a höchstädti csata után megváltozó európai katonai helyzeten múltott. Ahogy a szabadságharc egészének lehetőségei, úgy a svéd kapcsolat esetleges hozadékai is elsősorban a spanyol örökösödési háború kifutásától függtek, és a franciák és szövetségeseik visszaszorulása miatt maradt végül ez az összeköttetés alig több mint egy diplomáciatörténeti kuriózum.

GÁBOR KÁRMÁN

ATTEMPTS TO SECURE SWEDISH ASSISTANCE
FOR THE INSURRECTION OF FERENC RÁKÓCZI II

Summary

During the course of his insurrection, it was very important for Ferenc Rákóczi II to find external help for his anti-Habsburg warfare and to connect his defense of Hungarian interests to other conflicts in contemporary Europe. He sent his envoy, Pál Ráday in 1704 as well as in 1705 to seek assistance from Charles XII, king of Sweden, who had been spending these years in the territory of the Polish-Lithuanian Commonwealth, taking part in the conflict known as the Great Northern War. The prince's advances were turned down by the Swedish king on both occasions and their relationship became especially cold after Ferenc Rákóczi II accepted the invitation of Tsar Peter the Great to become king of Poland in 1707. The most important question the study seeks to answer is that concerning the arguments the prince used for convincing Charles XII to assist the issue of the Hungarians, despite the fact that they lacked a common enemy and thus had clearly diverging interests. A part of the arguments used by Rákóczi were historical: he referred to the Treaty of Gyulafehérvár (1643), concluded between György Rákóczi I, Prince of Transylvania and Queen Christina of Sweden, which stipulated, according to the prince, that the Swedish Crown was supposed to assist not only the prince who signed it, but also his offspring. This was actually founded upon a misunderstanding: the treaty had no such point, but Rákóczi could not have been aware of this, as had no access to the document in the format signed by the parties, only to an early draft. In any case, the argument had no impact upon Swedish foreign policy. Although the prince did not want to give preference to another argument, it actually played a much more important role in influencing Charles XII: the claim that the Hungarian Protestants needed his assistance did find the ears of the Swedish king who saw himself as the protector of Protestants in Europe. Nevertheless, this also did not provide him enough motivation to offer military help.

GÁBOR KÁRMÁN

TENTATIVES D'OBTENTION D'UNE AIDE SUÉDOISE
POUR LA GUERRE D'INDÉPENDANCE DE FRANÇOIS II RÁKÓCZI*Résumé*

Tout au long de la guerre d'indépendance de François II Rákóczi, le prince s'efforça de trouver de l'aide extérieure pour sa lutte contre l'Empire des Habsbourg et de lier la défense des intérêts de Hongrie aux conflits majeurs qui opposaient les États européens à l'époque. En 1704 et aussi en 1705, il envoya son ambassadeur Pál Rádai pour obtenir de l'aide du roi de Suède Charles XII qui stationnait alors avec ses troupes sur le territoire de l'Union polono-lituanienne dans le cadre de la Grande guerre du Nord. Le roi de Suède refusa ces tentatives de rapprochement et leur relation devint définitivement tendue lorsque François II Rákóczi accepta, en 1707, l'offre du tsar Pierre le Grand pour le trône de Pologne. L'étude met au centre les arguments du prince destinés à convaincre Charles XII de soutenir la cause hongroise et ce, malgré le fait qu'ils n'avaient aucun ennemi en commun et, de ce fait, avaient des intérêts divergents. Une partie des arguments de Rákóczi fut de nature historique : il évoqua le traité de Gyulaféhevár (1643) conclu entre Georges I Rákóczi et la reine Christine de Suède qui stipulait, d'après le prince, que la Couronne suédoise devait apporter son aide aussi à la descendance de Georges Rákóczi. En fait, cet argument fut basé sur un malentendu, car ledit traité ne contient pas cette clause. Néanmoins, le prince ne pouvait pas le savoir, car il ne disposait pas de la version signée du traité, mais seulement d'un brouillon. Cet argument n'eut aucun effet sur la politique étrangère suédoise. Bien que Rákóczi ne souhaitât pas utiliser l'argument portant sur la nécessité de protéger les protestants hongrois, celui-ci exerça un effet bien plus important sur le roi de Suède qui se considérait comme défenseur des protestants. Toutefois même ce deuxième argument s'avéra insuffisant pour motiver une aide militaire suédoise.

GÁBOR KÁRMÁN

VERSUCHE ZUR SICHERUNG SCHWEDISCHEN BEISTANDS
FÜR DEN FREIHEITSKAMPF VON FERENC II. RÁKÓCZI*Resümee*

Während seines Freiheitskrieges spielte es eine wesentliche Rolle für Ferenc II. Rákóczi externe Hilfe für seinen antihabsburgischen Kampf zu finden und die Wahrung ungarischer Interessen mit anderen Konflikten zwischen europäischen Staaten zu verknüpfen. Er hat im Jahre 1704 sowie 1705 seinen Gesandten, Pál Ráday, entsandt, um den Beistand des schwedischen Königs Karls XII. zu erwerben, der sich zu dieser Zeit auf dem Territorium der polnisch-litauischen Union befand und am Konflikt teilnahm, der unter dem Namen Großer Nordischer Krieg bekannt ist. Rákóczis Annäherungsversuche waren vom schwedischen König zurückgewiesen und ihr Verhältnis ist besonders kühl geworden, nachdem der Fürst im Jahre 1707 die Einladung des Zaren Peters des Großen angenommen hat König von Polen zu werden. Die wichtigste Frage, die diese Studie zu beantworten versucht, ist: Welche Argumente wurden von Rákóczi benutzt, um Karl XII. zu überzeugen, die ungarische Sache zu unterstützen, obwohl sie keine gemeinsamen Feinde und klar divergente Interessen hatten. Ein Teil der Argumente war von historischem Charakter: Der Fürst berief sich auf den Vertrag von Weißenburg (1643) zwischen György I. Rákóczi, Fürst von Siebenbürgen, und Königin Christina von Schweden, in dem nach Ferenc Rákóczi, auch vorgeschrieben war, dass die schwedische Krone nicht nur dem unterzeichnenden Fürsten, sondern auch seinen Nachkommen helfen musste. Das war eigentlich ein Missverständnis, der

Vertrag von Weißenburg enthält keinen solchen Punkt, aber Ferenc II. Rákóczi war dies nicht bewusst, weil er keinen Zugang zum eigentlich unterschriebenen Dokument, nur zu einem frühen Konzept hatte. Dieses Argument hatte auf jeden Fall keine Auswirkungen auf die schwedische Außenpolitik. Obwohl Rákóczi persönlich das andere Argument, das mit dem bedrängten Zustand der ungarischen Protestanten operierte, eher in den Hintergrund drängen wollte, war es dasjenige, welches die Ohren Karls XII. erreicht hat, weil der schwedische König sich gern als Protektor der europäischen Protestanten betrachtete. Es war aber auch nicht stark genug ihn zu militärischen Hilfeleistungen zu motivieren.

ГАБОР КАРМАН

ПОПЫТКИ В ЦЕЛЯХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ШВЕДСКОЙ ПОМОЩИ К ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЕ РАКОЦИ ФЕРЕНЦА II

Резюме

В ходе освободительной борьбы под руководством Ракоци Ференца II для князя постоянно было чрезвычайно важно, чтобы в борьбе с монархией Габсбургов он мог найти внешнюю помощь, мог связать защиту интересов Венгрии с более широкими конфликтами государств Европы. В 1704 и затем в 1705 году он направил своего посла Радаи Пала, чтобы получить помощь от шведского короля Карла XII, который в этот период в рамках военного конфликта, известного под названием великой северной войны, находился со своими войсками на территории Польско-Литовской Унии. Однако его приближение польский король отклонил и их отношения окончательно охладели, когда Ракоци Ференц II в 1707 году принял предложение царя Петра Великого на польский трон. Наиболее важным вопросом статьи является тот, какими аргументами пытался князь Ракоци убедить Карла XII в том, что он должен помогать делу венгров, вопреки тому, что у них не было общих врагов и их интересы также сильно различались. Часть аргументов, используемых Ракоци, носила исторический характер: он ссылался на договор, заключенный в Дьюлафехерваре между Ракоци Дьёрдем I и королевой Кристиной в 1643 году, в котором, по мнению Ракоци, содержалась и посылка о том, что шведская корона обязана была помогать и наследникам князя. По сути дела это было неверное истолкование сущности договора, заключенного в Дьюлафехерваре, ибо в нем нет такого пункта, однако князь этого не мог знать, так как в его распоряжении не было первоначально подписанного договора, он имел лишь один более ранний вариант его. Этот аргумент во всяком случае не оказал никакого воздействия на внешнюю политику шведов. Хотя Ракоци лично хотел отеснить на задний план использование договора, его второй аргумент, указывавший на необходимость защиты венгерских протестантов, оказывал гораздо большее воздействие на шведского короля, считавшего себя защитником протестантов, однако и это не было достаточной мотивацией для оказания военной помощи.